ئافرەتان هەتاکەی دەبێ بێدەنگی هەڵبژێرن؟.. شەوانە حەسەن ئەبوبەکر

توندوتیژی، بێباوەڕی و زەوتکردنی مافە ئینسانییەکانی ژنە لە لایەن بنەماڵە و کۆمەڵگاوە. توندوتیژی کاتێک ڕوودەدا کە کچێک ناچارە بە درێژەدان بە خوێندن، بە کارکردن ، بە چوونەدەرەوە لەماڵە و بە ئەنجامدانی هەر کارێک ئیجازەی باوک و برا، تەنانەت برای چکۆلەتر لە خۆی وەرگرێت و ئەگەریش ژیانی هاوبەشی پێک هێنا ئیجازەی مێردەکەی! کاتێک ڕوودەدا کە لە کۆمەڵگادا کچێک کە نایەوێ یان بۆی نەڕەخساوە ژیانی هاوبەش پێکبێنێ سووک چاوی لێدەکرێ و بە قەیرە ناودەبرێ. توندوتیژی ئەو نەونیتکە و قسە ناشایستانەیە کە لە شەقام و کۆڵان بە ژنان دەکوترێ! ئەو نیگاهە هەرزانەیە کە وادەکا ژن نەتوانێ بە ئاسوودەیی هاتووچۆ بکات! ئەو بڕیارە تاک لایانەی کۆمەڵگەیە کە بێ لەبەرچاو گرتنی ویست و تواناییەکانی ژن بە ئەنجامدانی زۆر کار بە شیاوی نازانێ و ڕێی لێدەگرێ! ئەو کاتەی وەڕای زۆرتر بوونی ژمارەی ژنانی خوێندەوار لە دام و دەستگا ئیداریی و حکومییەکان کەمتر لە پیاوان وەردەگیرێن و موچەی مانگانەشیان لە پیاوان کەمترە! توندوتیژی کەڵک وەرگرتنی ئەبزاری لە ڕوخسار و ئەندامی ژنانە بۆ پەرەپێدان بە فرۆش و زۆر بوونی کڕیار! توندوتیژی ئەو قەفەسە تەنگەیە کە بە نێوی سروشت و داب و نەریت و پشتیوانیی ئایین و دەسەڵات ژنانی تێدا یەخسیر کراون و ناچاری دەکەن بەو کارانەی کە بەدڵ پێی خۆش نییە بیکات: ئەوەی کە نەهێڵن دەرس بخوێنێت، نەهێڵن کار بکات، لە تەمەنی خوار ١٨ ساڵ بە شووی بدەن، نەهێڵن بە دڵی خۆی پێبکەنێت، بگەڕێ، بیر بکاتەوە و بژی. توندوتیژی ئەو بێ باوەڕیی و سنوور دانانە بۆ ژنانە کە وا دەکا خۆشیان خۆیان پێ کەم بێت! کاتێک ژنێک شکی هەیە بە خۆی و مرۆق بوون و تواناییەکانی و پێی وایە ئەگەر کوڕی نەبێ، مێردی نەبێ یان برای نەبێ بێهێز و زوڵم لێچووە و دەبێ بەزەییت پێیدابێت! کاتێک ژنێکی کورتەباڵا پێی وایە بۆ وەبەرچاو هاتن، پێویستە کەوشی ڕەق و تەقی پاشنەبەرز لەپێ کات، یان بۆ جوانتر وەبەر چاو هاتن پێویستە ڕوخسار و لەشی خۆی بخاتە ژێر چەقۆی نەشتەرگەری! کاتێک ژنێک پێی وایە تەنیا خاڵی گرینگی ئەو وەک مرۆق ڕوخسار و لەش و لاریەتی و بە فڕێدانی زبڵیش دەبێ بچێتە بەر ئاوێنە

و دەستێک بە ڕوخساری دابێنن! کاتێک کچێک بە بێ دەست هێنانی دڵی کەسی بەرانبەری، پشت لە کەسایەتی خۆی دەکا و هەمووی وجوود و بیروباوەڕەکانی خۆی دەگۆڕێت! توندوتیژی وەک پەتا وایە و لە کۆمەڵگە دا بڵاو دەبێتەوە، واتا بوونی توندوتیژی لە کۆمەڵگە و دەسەڵات دژ بە هاووڵاتی دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی توندوتیژی بە گشتی لە کۆمەڵگادا .

بەداخەوە لەهەمو جۆرەکانی توندوتیژیدا ژنان لە زۆربەی حاڵەتدا بێدەنگی وەک چارەسەرێک لە بەرانبەر توندوتیژی هەڵدەبژێرن! زۆربەی ژنان، تووڕەیی و توندوتیژی پیاوەکانیان وەک ڕەفتارێکی ئاسایی پیاو لەبەر چاو دەگرن و لە بەرانبەری دا بێدەنگ دەبن، لە حاڵێکدا ئەو ڕەفتارانە بە هیچ شێوە ئاسایی نین و دەبێ بە هاوکاری دەروونناس ڕێگەچارەی بۆ بدۆزرێتەوە ئەگینا ئەو هەڵسوکەوتە نابەجێیانە لە درێژخایەن دا کاریگەری خراپ لە سەر باری دەروونی هەمووی تاکەکانی ئەو بنەماڵەیە دادەنێت.

لە ڕوانگەی دەروونناسییەوە ئەو پیاوانەی توندوتیژی دژ بە ژنان بەکار دەبەن کێشەی دەروونیان هەیە. ئەو پیاوانەی بە منداڵی توندوتیژی بەرانبەر بە ژنانی بنەماڵەکەیان کراوە، پیاوانی بێ مەسئولیەت و بێتاقەتن و ئەو پیاوانەی هەست بە پووچی دەکەن، زۆرتر توندوتیژی دژ بە ژنان بەکار دەبەن. زۆربەی ژنان بەتایبەت له وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دا، بێکار و بێ داهاتن و ژیانیان لەباری ئابوورییەوە بە پیاوانی خانەوادەکەیانەوە بەستراوەتەوە و ڕاوەستان لە بەرانبەر زوڵم و توندوتیژیی پیاوان مەترسیی بەبژیوی و ئاوارە بوونیان دەخاتەسەر. لە لایەکی دیکەشەوە زۆریەک لە بنەماڵەکان لەبەر ئەوەی لە کۆمەڵگای بە کولتوری کۆن تەنراودا جیابوونەوە لە هاوسەر بۆ کچان عەیب و ناشیرینە، کچەکانیان ناچاردەکەن درێژە بە ژیانێکی هاوبەشی ناخوازراو و پڕ لە زوڵم و توندوتیژی بدەن.توندوتیژی دژی ژنان بێ سنوورە، کات و شوێن ناناسێ و هەموو کاتێک و لە هەموو شوێنێک و لەلایان هەمووکەسەوە تەنانەت خودی ژنانیش ڕوو دەدات
ئافرەت لەنێو کۆمەڵگە هەڵسوکەوتی نادروستی لەگەڵ دەکرێت، لەبواری کۆمەڵایەتیدا ئافرەت هەندێک جار بەپلە دوو و سێ، هەندێکجاریش وەکو کاڵایەک سەیر دەکرێت. لە کۆمەڵگەی کۆن و نوێشدا ئافرەت نەک تەنها لەکوردستان، بەڵکو لەڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و لەسەرتاسەری جیهانیشدا لەژێر هەژمون و زوڵمێکی زاڵمانەی دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی و کەلتوری پیاوسالاریدا دەژی.

دەوروبەری کۆمەڵایەتی کە تەنراوە بە دیاردە و نەریت و کەلتوری هەمەجۆری دواکەتوو، هۆکارێکی سەرەکییە بۆ ئەوەی ئافرەت بەشێواز و ڕێگا و مەبەستی جیاواز بچەوسێنرێتەوە.

لەکۆمەڵگەی کوردستاندا، تاکو سەدە یەک، یان نیو سەدە پێش ئێستاش، ئافرەتی کورد لەڕووی کۆمەڵایەتی و بەرهەمهێنانەوە بەشداری کارای هەبووە، ئافرەت نەک هەر منداڵی پەروەردە وبەخێو دەکرد، نەخێر ئەو وەکو خاوەن ماڵ و دەسەڵاتدارێکی کۆمەڵایەتی پێشوازی لەمیوان و بڕیاردان و بەرهەمهێنان و دەستکەوتی دارایی دەکرد. ئافرەتانی سەربەرستی کوردستان نموونەیەکی بەرز و جوانی قسە و بۆچوونی هەموو گەڕیدە ڕۆژئاواییەکان بوو، کە پێشتر روویان لەکوردستان کردبوو. دەوروبەری کۆمەڵایەتی کە بریتییە لە (ئاین ، نەریت، کەلتور، دەسەڵاتی دارایی، پەیوەندی کۆمەلایەتی و دابەشبوونی چینایەتی کۆمەڵگە) کاریگەریان لەسەر دەرکەوتنی بیرۆکەی چەوسانەوەی ئافرەت و لەقاڵبدان و پتر کۆیلەکردنی ئافرەت هەیە. بێگومان دەوروبەری کۆمەڵایەتیش پەیوەندیی بەدەوربەری ئابوری و کاریگەرییە ئابوورییەکانەوە هەیە.

بێگومان باشکردنی دۆخی ژیان و بەدیهێنانی مافەکانی ئافرەتان لەڕووی کۆمەڵایەتی و ئابووری و دەستووری و مەدەنییەوە، پەیوەستە بەخودی ئافرەتان و ئەو شۆڕش و بزاڤانەی بۆ بەدیهێنانی مافەکانیان دەیکەن. لە ئەمەریکا ئافرەتان جەنگێکی درێژخایەنیان بۆ بەدەستهێنانی مافی دەنگدان و بەشداری لە ژیانی سیاسی و ئابووری کردووە، لە روسیاش دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر ئافرەتان توانیان لەڕێگەی بەشداری لەشۆڕش، مافەکانیان باشتر بکەن. لەئەوروپاش ئافرەتان لەم جەنگە بەردەوامە بەردەوامن، ئافرەت لە ئاسیا و ئەفریقیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هێشتا لەپێناو دابینکردنی دەوروبەرێکی کۆمەڵایەتی گونجاوی ئارام و دڵنیاکەر دەجەنگن، دروشمەکان بزاڤی ئافرەتان بۆ بەدیهێنانی مافەکانیان بەپێی دەوروبەرە کۆمەلایەتییەکان دەگۆڕێت، لەئەوروپای پێشکەوتوو، ئافرەتان داوای دەست حەقی یەکسان لەگەڵ پیاوان و مافی دایکایەتی و یەکسانی لە کاری و چی وچی دەکەن، لە سعودییەدا ئافرەتان داوای مافی بەدەستهێنانی دەنگدان و مافی لێخوڕینی ئۆتۆمبێل و بەشداری لەئیدارەی دەوڵەت دەکەن.

لەهەمان کاتدا ئافرەت بەپێی دەوروبەری گروپە توندرەوە دینییەکان، کەرستەیەکی هەرزانی کۆیلەکراوە، بۆ پاراستن و بەدیهێنانی خواستە کۆمەڵایەتییەکانی پیاوان و بەهێز هێشتنەوەی دەسەڵاتی پیاوسالاری و

بەکارھێنیان بۆ ئەنجامدانی کاری توندتیژی و تەقینەوە و تۆقاندن.

شوانە حەسەن ئەبوبەکر

چوارینەکانی شاعیری پورتووگالی ناسراو.. فێرناندۆ پێسوو..- نەژاد عزیز سورمێ:

- فێرناندۆ پێسووا –(*)

و : نەژاد عزیز سورمێ

-1-

وەك چەند قایەخێك بەسەر دەریاوەیە
سترانی پورتووگالییان
لە ڕۆحێکەوە بۆ ئەویدی دەچێ .
بەرەنگاری نقووم بوون دەبنەوە .

-2-

مرواریيەکانی ئەم گەردانەیەم داڕشتن
پێشکێشی تۆی بکەم
مرواریيەکان دڵی منن
دەزوویەکەیش خەمەکانمە .

-3-

خاك بێ گیانە‌
شتێکی دی بێجگە لە دڵ ناژی
زەوی ساردوسڕ دەتخوولێنێتەوە
نەك سۆزی من .

-4-

بۆ ساتۆکەیەك لێمگەڕێ
بڕوام بەوە بێ تۆ ھێشتا لێم نزیکی

خەمبارە ئەوەی پێی وایە
پێویستی بەوەیە خۆی هەڵخەڵەتێنێ .

-5-

بە مردووی لە تەکتدا دەمێنمەوە
بۆ ئەوەی شتێ بزانم ، یا هەست بە شتێ بکەم
ئەوە بەسە
تا مەرگ چاکەی بەسەرمانەوە بێ .

-6-

نازانم داخۆ ڕۆح لەو دیو سرووشتدا دەمێنێ
ئەگەر مردم مردم ، یا ئارەزووی مەرگم کرد
ئەگەر زیندوو بام ، ئارەزووم دەکرد بتبینم
چونکە بە مردن نەبێ ناتوانم لەبیرت بکەم .

-7-

بەڵێ ، کەشی دوێنێ بەدتر بوو
بەبەر دەرگەی تۆشدا ڕابرد
گوێی لێ بگرە : هەناسەیەکی پێیە
باش دەزانی کێ بۆی ناردی .

-8-

دڵی خۆمم پێ دای
سەیری چۆنت ڕەفتار لەگەڵ کرد
تا ئێستا بۆت نەگەڕاندوومەتەوە
لەوانەیە لەبەر ئەوەی تێکشکابێ .

-9-

ئەو قووتوویەی سەرپۆشی نییە
هەمیشە کراوەیە
تەنێ بزەیەکتم پێ بدە
هیوا بۆ چیدی ناخوازم .

-10-

دوو سەعاتانت چاوەڕێ بووم
دوو ساڵانیشت چاوەڕێ دەکەم
چیتر چاوەڕێ بم ؟ وا دێتە بەر چاو نەیەی
چوون ڕۆژ هێشتا پڕشنگان دەدا ؟

-11-
بە درێژایی شەوێ گوێم لە ئاوێ بوو لە ئەستێرکێ
دڵۆپ دێتە خوار
بە درێژایی شەوێ ، لە ڕۆحمدا بیستم :
تۆ ناتوانی خۆشت بوێم .

-12-
ڕۆژ ڕۆژە و شەو شەو
هەرگیز نانووم
چونکە بە ڕۆژ ناتبینم و
شەویش بیر لە تۆ دەکەمەوە .

-13-
گوڵێت لە دەست گرتووە
لە بێئاگاییدا چنیوتە
بەڵام وا دیارە دڵمت
بە ئاگادارییەوە .

-14-
چاوەکانت خەمبار ، وێڵ
پشتیان بە هیچ شتێکەوە نەداوە
ئای خۆشەویستم ، خۆشەویستم
بریا لانی کەم من ئەو هیچ شتە بام .

-15-
شەو دوای ڕۆژ دێ
ڕۆژ دوای شەو
پاش سۆزیش
ئەو سۆزە دۆستەممان لێ دەکا .

-16-
داخۆ ئەوەندە دەهێنێ سەنگین بم ؟
نازانم گەر ئەو هەموو هیلاکییە بهێنێ
چاکتر وایە بە خامۆشی بمێنمەوە
لەوەی تەماشای سیمایەکی دۆنیا بکەم .

-17-
سۆلێکت لە پێیە
بنیان لە زەوی دەکوتن

مردن بۆ من خۆشترە
لەوەی یەك چركە لە بیستنیان بوەستم .

-18-
سەرت دەسوڕێنیەوە پرسیار بكەی
گوارەكانت وەك دوو پەڕەسێلكەی وەڕس
كە هێشتا فڕین نازانن
دەست بە سەما دەكەن .

-19-
گوڵێكت بە دەستەوەیە
نازانم دەمدەیتێ یان نا .
بەڵام ئەو گوڵانەی سەر ڕووت
ئەوا دەزانی چۆنیان بپارێزی .

-20-
ئای خانمە كەژاڵەكەم
ئەی كەژاڵە گەنجەكە
بەوە بڵێ كە لێرەوە‌ دەتبینێ
تۆ هێشتا زۆر بچووكی .

-21-
كتێبێكت هەیە نایخوێنیتەوە
گوڵێكت هەیە پەلكی دەكەی
دڵێكت بە پێیەكانتەوەیە
هەرگیز چاوی لێ ناكەی .

-22-
شتێكت قەت نەوتووە خۆشت ویستووە
ئەگەر من پێم نەگوتبی
دەزانم پێشبینی ئەوەت كردووە
لێ نازانم بیرت لەچی دەكردەوە .

-23-
گوڵێكم هەبوو بیكەمە دیاری
بۆ ئەوەی جەسارەتی ئەوەم نەبوو پێی بڵێم :
پێم خۆشە قسەی لەگەڵ بكەم
هەر ئێستا گوڵەكە سیس بوو .

-24-

که ئاوێ دەدەیەوە
باوەڕ ناکەم بۆ من بێ
بەڵام تۆ تەماشا دەکەی ، تەماشا دەکەی
ئەمەشیان باشترە .

-25-

هەموو ڕۆژێ
بیر لەو بزاوتە ئازایانە دەکەمەوە :
ملپێچی فەرامۆشکراو
لە نزیك ئێرەدا هەڵدەگرییەوە .

-26-

گوێم لێتە ڕۆژان گۆرانی دەڵێی
شەوانیش گوێم لێتە گۆرانی دەڵێی
داخ لە من ، ئەگەر لە خۆشیان بێ
داخ لە من ، ئەگەر لە خەمان بێ .

-27-

ڕیحانە کۆویلەی دەکڕدرێ
باشتر نییە لەوەی دەیدزین
لە ڕیحانە کۆویلە گەڕێ
دڵتم بدێ .

-28-

ئەو گوڵەی دەڕندرێ
زۆر ناژی
کەس سەیری تۆ ناکا
کەس نایەوێ بتۆنێ .

-29-

ئەی ئەو پەڕەسێلکەیەی تێدەپەڕی
کێ چاوەڕوانتە ؟
تەنیایە ئەوەی دەتبینێ تێدەپەڕی
متمانەی بە سبەی نوێ دەکاتەوە .

-30-

شانەیەکی ئیسپانیاییت
بۆ قژە پورتوگالیایەکەت هەیە

کاتێ خۆریش دەتپێچێتەوە
دەچیتە ئەو بارەی خوا خەڵقی کردووی .

-31-
دوو جارانم تکا لێ کردی
ئەمەم دوو جاران زانی
دوا جار وەڵامی ئەوەت دامەوە
لێم نەپرسیبووی .

-32-
کە‌ بە دڵنیاییەوە دەئاخڤێی
نازانم بیر لە چی دەکەیەوە
ڕەنگە بەو ڕیسواکردنانە بێ
بە بێدەنگیت دروستی دەکەی .

-33-
نەورەسەکان دووبارە و دووبارە
لە ڕووبارەوە بەرەو دەریا دەفڕن
بێ ئەوەی مەبەستت بێ ، ئەفسووناوی دەردەکەوی
چوون ئەوەندە پێویست نییە بفڕی .

-34-
لە گۆزەیەکی گڵین
ئاوێکی سازگارتر دەخۆینەوە
خەمگین ، نانوێ
بێدار دەبێ تا بە شادیێ ڕا دەگا .

-35-
چەند ڕاستییەك هەن دەگوترێن
هەندێکیش کەس نایانڵێ
شتێکم هەیە پێتی دەڵێم
بەڵام ونم کرد .

-36-
هەورێك لە ئاسمانە
بە هەموو ئەوانە دەچێ خۆشمان دەوێن
گەر تۆ لانی کەم ئەوەم بدەیتێ
ئەوەی پێدانی ، بەربەستی تێ ناکەوێ .

-37-

ئەو هەورەی تیدەپەڕێ
بەرز دەڕوا
بیری منیش دیلی ئومێدەکانتە بەرز دەڕوا
وەك هەور کە دیلی بایە .

-38-

مەریەم ، کە بانگت دەکەم وەرە ئێرە
مەریەم بڵێ کە تۆ ناتوانی بێی
ئا بەو شێوەیە
دەتوانم بتبینم .

-39-

مۆمێکم لەبەر ئەو سۆزەی
خوداوەند پێی دای داگیرسان
شەو بەسەر گوند و
ئاسمانیشدا نەما .

-40-

کتێبێکی بچکۆلەم پێیە
کە تۆم لەبیر دەچێتەوە لێی دەنووسم
کتێبێکی بەرگ ڕەشە
هێشتا وشەیەکم تیا نەنووسیوە .

– 41-

هەندێ جار ژیان چەند شتێکی کەمە
خۆشەویستی ، ژیانێکە هەڵیدەگرین
بە هەردوو لایاندا بڕوانە
کەس نایێ لەگەڵم بئاخڤێ .

-42-

بە ئاسپایی ، بە ئاسپایی بۆشایی دەگوزەرێ
یاخی دەبێ تاکو بنوێ
بە کورتی ، بۆشایی دەگوزەرێ ،
بە کورتی فێری لەبیرکردنمان دەکا .

-43-

ئەی هەوری بڵیند ، ئەی هەور
بۆچی ئەوەندە دوور دەڕۆی ؟

ئەگەر تۆ خێوی خۆشەویستی کە من نیمە‌
کەمێك دابەزە ، کەمێك .
-44-
ئەو هەورەی بە ئاسماندا تێدەپەڕێ
لەوەی دەپرسێ کە چ پرسیاران ناکا
گەر بە سوود بێ بڵێین بیدەین بە کێ ؟
(ئەوەی داومە ، نایدەم بە تۆ) .

-45-
ئەی جۆێباری بچووك ، جۆێباری بچووك
ئەوەی ئاسان ڕا دەکا
بە تەنیا ڕا دەکەی
، وەکو من ، ئەی جۆگەی بچووك

-46-
لە کۆتاییدا
ئاخاوتنە درۆینەکانت
بەختەوەرم ناکەن
لێ بەختەوری لە مندا ئەوەیە قسە بکەی .

-47–
بۆم بخەندە ، خەندەی یەکشەمموان
تا دووشەمم بەبیرم بێتەوە
تۆ دەزانی من هەمیشە لە پشتتەوەم
زۆر پێویست نییە بڕۆی .

-48-
جلی جوان دەپۆشم
پێڵاوەکانم لە پێ دەکەم
دەچمە ناو خەڵکی
تا بە دوای ئەوەدا بگەڕێم نایدۆزمەوە .

-49-
لە پشت چیا کەسکەکانەوە دێ
برووسکە کە من نایبیسم
زایەڵەیەکی جوان ، بزر
کە دەیدوێنێ .

-50-

مسكێن ، دڵی بچكۆلانەیە
بە تین و تاوەوە كار دەكا
ڕۆژێ دەگری و
ئێوارانیش واوەیلا .

*(- فێرناندۆ پێسووا – : شاعیری ناسراوی پورتوگالیایی
كە‌ لە هەمان كاتیشدا نووسەر و ڕەخنەگر و وەرگێڕ و فەیلەسووفیش
بووە .
13ی 6 ی1888 لە شاری لەشبوون لە دایك بووە ، پێنج ساڵان بووە
كە باوكی مردووە ، پاشان بە خێزانەوە دەچنە باشووری ئەفریقا ،
لەوێ لە قوتابخانەیەكی ئینگلیزی دەخوێنێ .
لە 13 ساڵیدا دەگەڕێتەوە پورتوگال ، ماوەیەك لە زانكۆی لەشبونە
دەخوێنێ .
ساڵی 1914 یەكەمین قەسیدەی بڵاو دەكاتەوە .
30ی نۆڤێمبەری 1935 بە نەخۆشی كۆچی دوای دەكا .
پێسووا نزیكەی 25000 ڕەشنووسی لە دوای خۆی بەجێ
هێشتووە لە شیعر و فەلسەفە و ڕەخنە و وەرگێڕان وشانۆیی
لە كتێبخانەی نیشتمانی لەشبونە بە ناوی ئارشیفی پێسووا پارێزراون
.
هەندێ لەو ڕەشنووسانە لێیان بڵاو كراوەتەوە ، لەوانە :

- كتێبی نادڵنیایی
- سروودەكانی ڕیكاردۆ دو ڕییس
- دەرگا و چیرۆكی تر
- قەسیدەكانی ئالبارۆ دی كامبۆس
- شوانی مێگەل و قەسیدەی تر
- چوارینەكان و … هی دی .)

** ئەم 50 چوارینەیە لە ماڵپەڕی (القصیدە كوم) كراون بە كوردی
بڕوانە : https://www.alqasidah.com/epoem.php?ie=2630

□

□

زانیــن و تێگەیشتــن.. هەرمــان جەعفەر

دۆزینەوەی جیاوازیەکانی نێوان زانین و تێگەیشتن ڕەنگە کرێکی قورس بێت. ئەستەمە خالە جیاکەرەوەکانی نێوان زانین و تێگەیشتن دیاری بکرێن، چونکە هەردووکیان دوو کرداری دەرهەستی مێشك و هۆشی مرۆڤن. کاتێك مرۆڤێك دەگاتە ئەو ئاستە کە بتوانێت جیاوازیەکان بدۆزێتەوە و لێیان حاڵی ببێت، دەبێتە یارمەتی دەرێکی باش بۆ باشتر ئاگاداربوون لە خودی خۆمان، ئەمە کێین و چیمان دەوێت.

زانین یانیش کرداری زانین پێناسە دەکرێت بە هەموو ئەو ئەزموون و بەهرانەی کەسێك فێریان بووە بەهۆی ئەزموونکردن و پەروەردەکردنی تاکە کەسیەوە، کە هەموو ئەو ڕاستی و زانیاریانە لەخۆ دەگرێت دەربارەی شتێکی دیاریکراو، وە هەموو زانیاریە بنچینەییەکان دەربارەی شتێکە کە پێشتر بە کەسێکە وتراوون یان بەدەستی هێناون لە ڕێگای ئەزموونی تاکە کەسیەوە.
هەروەها هەستپێکردن، فێربوون، گفتوگۆکردن، پێکەوە بەستنەوی زانیاریەکان و بەلگەهێنانەوەش لەخۆی دەگرێت. یان دەکرێت بڵێین ئەو توانایەی کەسەکەیە بۆ بەکارهێنانی شتێکی دیاریکراو یان بابەتێك بۆ مەبەستێکی گونجاو یان دیاریکراو.
هەموو زانیاریەکان لە هۆشی مرۆڤ کاریان لەسەردەکرێت(پرۆسەس دەکرێن). دوای ئەوە زانیاریەکان لە مێشکی مرۆڤ جێگیر دەکرێن.

هەرچی تێگەیشتنە کە ئەویش کردارێکی(پرۆسەس) مێشکی مرۆڤە، پێناسەش دەکرێت بە کردارێکی دەروونی کە پەیوەندیدارە بە کەسێك، شتێك، بارودۆخێك یانیش پەیامێك کە پێویستی بە کەسێکە ئەو چەمك و زانیاریانەی لە مێشکی هەن بەکاریان بێنێت و لەگەڵیان مامەڵە بکات کە پێشی دەوترێت چالاك بوونی هۆشی کەسەکە. تێگەیشتن هەروەها کرداری ناسینەوە و دروستکردنی چەمکەکان و بەیەك بەستنەوەی زانیاریەکانیش لەخۆی دەگرێت.
تێگەیشتن ئەو ئاگامەندیەی مرۆڤە کە وادەکات بەیەك بەستنەوەیەك دروست بکات لەنێوان هەموو بەشەکانی زانیاریەکان کە بە کەسەکە دراون یان وەریگرتوون، تێگەیشتن ئاستێکی قوڵتری هەیە لە زانین.
لە ڕاستیدا تێگەیشتن ئەو کردارە پێویستەی مێشکی مرۆڤە کە زانین و زانیاریەکان ڕێکبخات بەشێوەیەکی گونجاو و بە گونجاویش بەکاریان بهێنێت. لە ئەنجامدا دەگاتە ئاستی تێگەیشتن.

بە نموونە کەسێك دەزانێت کەش و هەوا خراپە کاتێك باران دەبارێت، بەڵام ڕەنگە تێنەگات ئەمە چۆن ڕوودەدات، چۆن باران دەبارێت، خراپی کەش و هەوای باراناوی لە چی دایە!
فەربوونی ئەوەی کە چۆن باران دروست دەبێت، چۆن کاردەکاتە سەر کەش و هەوا کلیلی تێگەیشتنە کە بۆچی کەش و هەوای باراناوی خراپە. هەروەها دەکرێت تەنها بە سەیرکردنی پارچە نوسینێك بزانی چی نوسراوە و بیخوێنیتەوە، بەڵام تاوەکو بگەیتە ئاستی تێگەیشتن دەبێت کاتی زیاتری پێ بدرێت و بەباشی خوێندنەوەی بۆ بکرێت.

تێگەیشتن کاتێکی زۆرتری دەوێت بە بەراورد لەگەڵ زانین کە کاتێکی کەمتری دەوێت.

لەو کاتەی زانیاریەکان دەگەن بە مێشك، یەکسەر کاریان لەسەر دەکرێت(پرۆسێس دەکرێن)، لە دوای ئەو کردارە ڕەنگە کەسەکە شتێك بزانێت دەربارەی ئەو شتەی زانیاریەکانی لەسەر پێدراون. بەڵام مێشکی مرۆڤ تاوەکو لە شتەکان تێبگات پەیوەستە زانیاریەکان بە شێوەیەکی ڕوون بە مێشك بدرێن، بەڵگە، ڕوونکردنەوە، بەیەك بەستنەوەی زانیاریەکان پەیوەستە دەربارەی شتەکە یان بابەتەکە، دوای ئەوە باشتر تێدەگات.

کاتێك لە شتەکان دەگەین، ئێمە دەتوانین جیاکاری، شیکردنەوە و لێکدانەوە وە هەروەها پوختکردنەوە بۆ ئەو زانیاریانە بکەین کە وەرمان گرتوون. بەڵام کاتێك ئێمە شتێك دەزانین ئەو کاتە ئێمە دەتوانی شتەکان بناسینەوە، ڕیزیان بکەین و ناویان بنێین.
هەردوو کرداری زانین و تێگەیشتن دوو کرداری زۆر گرنگن بۆ گەشەکردنی ئێمە وەکو تاك. بە هەردوو کردارەکە ئەوە دەردەخەن کە ئێمە چۆن شتەکان دەردەخەین و چۆن کاردانەوەمان دەبێت بۆ ژینگە و ئەو خەڵکەی لە دەوروبەری ئێمە دەژین.

هەرمان جەعفەر

سۆران

لە ڕێگای ئازادیدا.. مەجید ڕەحمان خۆشناو

ئەو کارەی کە حزبێکی خەباتگێڕ بە هەموو پارچەکانییەوە نەیکردووە (ئیسماعیل تەنیا) کردی.

کتابی (لە ڕێگای ئازادیدا) دوا بەرهەمی برای خۆشەویستم ئیسماعیل تەنیایە ، ٣٩٢لاپەڕەیەلە سالی ٢٠٢١چاپکراوە .
لە ساڵی ١٩٨٠ــ ١٩٨١لەخانەی مامۆستایانی هەولێر لە پۆلی سێیەم بووین ، ئیسماعیل تەنیا لە پۆلی یەکەم وەرگیرا، هەرلەو ساڵە یەک دوو چالاکیمان کرد دیار بوو گەنجێکی بزۆزو بە جوولە بوو، لەوچالاکییانە شیعری دەخوێندەوە ، لە شیعرەکانی هەستی نیشتمان پەروەری وکوردایەتی بەدی دەکرا بەڵام نەمدەزانی لە ڕێکخستنەکانی سۆشیالیست کاردەکات . کە لە قوتابخانە تەواو بووین من چوومە دەرەوە من لە ناوچەی رەواندوزی سۆشیالیست کارم دەکرد لە کاک (سمکۆ ئەنوەرو شەهید مامۆستا سەلاح) م زانی کە ئیسماعیل تەنیا لە رێکخستنەکانی سۆشیالیست کاردەکات ، دەستخۆشی لەبرای بەڕێزم کاک تەنیا دەکەم.
دیارە کۆکردنەوەی ئەو ژیاننامەو مێژووی لە دایک بوونەو کاتو شوێنی شەهید بوونی ئەو ٢٠١ پێشمەرگەیە دوای ماندوو بوونێکی زۆری نووسەر هاتووە ، چ بە سەردان ، چ بە تلفۆن ومەسیج، چ بە گەران لەپەیجەکان دەست کەوتووە ، چونکە تا ئێستاشی لەگەڵ دابی ئەرشیفێکی وامان نییە کەبە کارێکی وا پشتی پێ ببەستین تەنیا زانیاری زارەکییە ، بۆیە تا ئێستاش لەسەر هەر رووداوێکی مێژوویی سەدان دەمە دەم وچەقە چەقی لێ پەیدا دەبی و ئەگەر سەرکەوتن بێ هەموولایەنێک خۆی بە خاوەنی دەزانی ، ئەگەر شکستیش بوو هەموویان خۆی لێدەشارنەوە .
لە بەرگەکەی نووسراوە بەرگی یەکەم دیارە بەرگی دووەمیشی بەدواوەیە ئەگەر نووسەردەرفەتی بۆ بڕەخسێ . کتابەکە دابەشی سێ بەش کراوە :

بەشی یەکەم : بە پێی پیتی ئەبجەدی ٢٠١ شەهیدی پۆلین کردووە .

بەشی دووەم : زۆر بە وردی باسی شەڕی بەناوبانگی (دەشتەو ، سماقولی، شیرەمەڕ ، ئوردوگای پەمالک) دەکات کەتیایاندا زۆرترین سەرکردەی سۆشیالیست شەهید بووینە .

بەشی سێیەم: وێنەی کەمێک لە پێشمەرگە ، کە هەندێک لە شەهیدەکانیشی تێدایە لەگەڵ هەندێک دیکۆمێنتی گرنگ .

شەهیدەکان زۆر بە جوانی ودەست ڕەنگینی پۆلین کراون ، لە رووی تەمەنەوە، ئاستی خوێندەوارییان ، شوێن وسەنگەرو کاتی شەهید بوونیان ،باری کۆمەلایەتییان. لە سالی ١٩٧٧ تاساڵی ١٩٩١هەر ساڵێکی چەند کەسی تێدا شەهید بووە ، نووسەردەڵێت زۆرترین ژمارەیان لە سالی ١٩٨٣ شەهید بووینە کە گەرمەی شەڕی براکوژی بووە. بەداخەوە پەنجا شەهید لە براکوژی شەهید بووە ، ١٢٥ لە سەنگەری بەرگری ، ٢٢ لەکاری ڕێکخستن گیراون و شەهید کراون ، ٣شەهیدیش بە شێوەی جیاواز شەهید کراون .
حزبی سۆشیالیست زۆرترین سەرکردەی شەهیدکراوە ، ١٤ ئەندامی سەرکردایەتی و کۆمیتەی ناوەندی لەناو ئەو ٢٠١ شەهیدەیە ، ١٤ فەرماندەی هەرێم و جێگری فەرمانە لەو پۆلە شەهیدە هەیە ئەوانی تریش بچوکترین پلەیان فەرماندەی کەرت و جێگر بووە.
چەند خێزانێکی دیاری تێدایە کە خاوەنی زیاد لە پێنج شەهیدو شەش شەهیدە .

لەلاپەرە ٣٣٧ داهاتووە : جەوهەر مەولود عەبدوڵلا فیراری سەربازی بووە لە ساڵەی ١٩٨٤ لە گوندەکانی دەلی بللیسان بە بیانووی کەنە پێشمەرگەی سۆشیالیست شەهید کراوە ، بەڵام جەوهەر لە ساڵەی ١٩٨٣ پاش کشانەوەی هێزەکانی یەکێتی لە شەڕی بالیسان لەگەڵ خۆیان برد لە دەشتی بەڕاوە شەهید کرا .
جارێک و دە جاری تر دەست خۆشی وپیرۆزبایی لە برام کاک ئیسماعیل تەنیا دەکەم ، دەستی ماندووبوونی دەگوشم ، ئەو گەوهەرە بە نرخە بە چەند وشەو وردە سەرنجی من هەڵناسەنگێت
تەنیا خوێندنەوەی خۆم بۆکردووە هیوادارم ئیسماعیل تەنیا لێم وەربگرێ .

پەی پەتی و فەرشی دەک.. نەوزاد

بەندی

من ئەبم بە جوتیارێکی کێڵگەی چا .. ئێوارە بە خۆم و بەرچنەیەک
تەماتە و گێلاسەوە دێمەوە ..
تۆیش ل□ بەردەرگا ،
سەماوەرێک لە ئاوی کانی گەرم کە ..
تا بەیانی چای سەوز ئەخۆینەوە

* * *

چاوت داخە و..
بە دوو پاسپۆرتی تەزویرەوە ،
ئەچین بۆ مالیزیا ..
لەوێوە بۆ ئیتاڵیا..!

* * *

لەسەر لمی کەناری دەریای ناوەڕاست ،
شیعرێک ئەنووسم ، شیعرێکی بریندار
هەموو پۆلیسی کەنار□و□کان ئەهێنمە گریان ..
نەورەسەکان وا لێئەکەم ، به پەڕو باڵ ،
کەپرێکی سپیمان بۆ دروست کەن ..
تۆ بڕۆ بۆ ڕاوە ماسی

* * *

منیش ئەڕۆم دامە و سێ ڕسکێن،
لەگەڵ شەپۆلەکان ئەکەم ..
سەیرە ..
ئەم دنیایه جێی من و تۆی تیا نا بێتەوە..
خەو بەشی من و تۆی تیا نییە…

* * *

لە شەقامێکی قەڵ□ باغی ئیسپانیا ،
بۆ شیعرەکانی لۆرکا ئەگەڕێیین ..
ئێ ئاخر گەمژە هەر گەمژەیە ،
لێرە بێ یان لە مەدرید …
واز لە شیعر بێنە ، مەعز بۆ خوا ..

حەفتا ساڵ پێش ئێستا بێكەس ووتی :
ڕەواجی كوانێ لای خەڵكی ووتار و شیعر و پڕ مەعنا ؟
گەلێ كەس پێكەنینی دێ به گوفتار و دەم و لەوسم

* * *

ئێمە بارانمان بە خەویش نەبینیوە ..
قوڕاو ، كەی بارانە ؟
لافاو ، كەی بارانە ؟

* * *

شەوێك لە ژێر پەیكەرێكا ئەخەوین ..
وەك پەڕەسێلكەكەی ئۆسكار وایڵد ..
نیوەشەو وا ئەزانین بارانە ،
كەچی پەیكەری شای بەختەوەر ،
فرمێسكمان بۆ ئەڕێژێ …

* * *

ڕاكردن ، دوو جۆری هەیە ،
یان هەزار جۆر …
بەڵام هەموویان ڕاكردنن ..
هەیە لە هیچەوە ڕا ئەكا بۆ هیچ ..
هەیە لە شتەوە ڕا ئەكا بۆ هیچ ..
هەیە لە هیچەوە ڕا ئەكا بۆ شت ..
هەیە لە شتەوە ڕا ئەكا بۆ شت ..
بەڵام هەموویان هەر جوانن..
ناوازەن ..
من هەموویانم خۆش ئەوێ ..
لەگەڵیانا خەو ئەبینم ..
چونكە ئەتبەن بۆ شەقامێ ،
یەكەمجارە یەك بناسن ..
ڕووبارێك بە سەرسامییەوە سەیرت ئەكا ..
چۆلەكەیەك لە پشت گەڵایەكەوە ،
بە شەرمەوە بۆت ئەڕوانێ ..
بازاڕێك تەماشایەكت ئەكات و ..
هەوڵ ئەدا ناوت بزانێ